

Lietuvių darbo migracija į Latviją XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje

Dangiras Mačiulis

Lietuvos istorijos institutas
dangirasmaciulis@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6496-1538>
<https://ror.org/052hz8t89>

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama lietuvių darbo migracija į Kuršo ir Lifliandijos gubernijas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Aptariamos pagrindinės migracijos priežastys: darbo jėgos perteklius Lietuvos kaime, vangiai besivystanti vietinė pramonė ir spartus Latvijos pramonės augimas. Parodoma, kad Ryga ir Liepoja tapo svarbiausiais lietuvių traukos centrais dėl išvystytos pramonės, didesnių atlyginimų ir geografinio artumo. Straipsnyje analizuojama Latvijos darbo rinka, pramonės struktūra ir jos poreikis nekvalifikuotai bei pusiau kvalifikuotai darbo jėgai. Atskleidžiama, kad lietuviai dirbo tiek pramonės įmonėse (ypač chemijos, metalo, tekstilės ir maisto pramonėje), tiek žemės ūkyje Latvijos kaimo vietovėse. Aptariamos lietuvių darbo ir gyvenimo sąlygos, atlygio skirtumai bei kvalifikacijos reikšmė uždarbiui. Taip pat nagrinėjami socialiniai santykiai tarp lietuvių darbo migrantų ir vietinių darbininkų, įskaitant konkurenciją darbo rinkoje ir konfliktus streikų metu. Straipsnyje daroma išvada, kad lietuvių darbo migracija buvo reikšminga Latvijos ekonomikos ir miesto proletariato formavimosi dalis iki Pirmojo pasaulinio karo.

Pagrindinės sąvokos: lietuvių darbo migracija, Latvija, Kuršo ir Lifliandijos gubernijos, Ryga, pramonė, darbo rinka, XIX a. pabaiga – XX a. pradžia, Rusijos imperija.

Lithuanian Labour Migration to Latvia in the Late 19th and Early 20th Centuries

Abstract. The article examines Lithuanian labour migration to the provinces of Courland and Livonia in the late 19th and early 20th centuries. It discusses the main reasons for migration: surplus labour in rural Lithuania, slow development of local industry, and rapid growth of Latvian industry. It shows that Riga and Liepāja became the most important centres of attraction for Lithuanians due to their developed industry, higher wages, and geographical proximity. The article analyses the Latvian labour market, the structure of industry, and its demand for unskilled and semi-skilled labour. It reveals that Lithuanians worked both in industrial enterprises (especially in the chemical, metal, textile, and food industries) and in agriculture in rural areas of Latvia. The article discusses the working and living conditions of Lithuanians, differences in remuneration, and the importance of qualifications for earnings. It also examines the social relations between Lithuanian migrant workers and local workers, including competition in the labour market and conflicts during strikes. The article concludes that Lithuanian labour migration played an important role in the formation of the Latvian economy and the urban proletariat prior to the First World War.

Keywords: Lithuanian labour migration, Latvia, Courland and Livonia provinces, Riga, industry, labour market, late 19th – early 20th centuries, Russian Empire.

Gauta: 2026-01-20. Priimta: 2026-02-24.

Received: 20/01/2026. Accepted: 24/02/2026.

Copyright © 2026 Dangiras Mačiulis. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

1890–1914 metai – masinės lietuvių migracijos, kurią sąlygojo darbo jėgos perteklius Lietuvos kaime ir noras rasti skalesnės duonos kąsnį, metas. Lietuviai, įvairiais būdais kirsdami sieną, vyko į Vakarus (labiausiai traukė JAV) arba ieškojo darbo sparčiai augančiuose Rusijos imperijos pramonės centruose – Peterburge, Maskvoje, Odesoje, Varšuvoje, Rygoje. Nuo XIX a. galo lietuvių ūkininkų sūnūs keliavo mokytis į Mintaujos, Liepojos ir Rygos gimnazijas, o kaimo jaunimas traukė dirbti į fabrikus Latvijos didmiesčiuose. 1897 metais įvykusio visuotinio Rusijos imperijos gyventojų surašymo duomenimis, Rygoje gyveno 6458 lietuviai (Jėkabsons, 2003, p. 11), o 1915 metų sausį Juozas Tumas-Vaižgantas pasidalijo spaudoje savo nuomone, kad Rygoje gyvena jau apie 50 tūkstančių lietuvių (Tumas, 1915, p. 1). Toks lietuvių bendruomenės išaugimas laikytas darbo migracijos į Rygą padariniu. Lietuvių vykimą ieškoti darbo į Latviją, o tiksliau į tuometines Rusijos imperijos Kuršo ir Lifliandijos gubernijas, mini migracijos procesų tyrinėtojai Alfonsas Eidintas (2021) ir Egidijus Aleksandravičius (2013), taip pat latvių istorikas Erikas Jekabsonas (*Ēriks Jēkabsons*) (Jėkabsons, 2003). Tačiau darbo migracija į Latviją nuo XIX a. galo iki Pirmojo pasaulinio karo dar nebuvo tapusi atskiro tyrimo objektu. Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti šį darbo migracijos procesą ir atsakyti į klausimus: kuo Kuršo ir Lifliandijos gubernijos buvo patrauklios darbo migrantams; kodėl ir kokių pagrindinių priežasčių vedami lietuviai darbo migracijai rinkdavosi Latviją; kokiose ūkio šakose buvo daugiausia dirbančių lietuvių.

Šaltiniais lietuvių darbo migracijos tyrimui tapo: autobiografiniai lietuvių, dirbusių Latvijoje, liudijimai – pirmiausia Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA) saugomas prisiminimų ir autobiografijų rinkinys (LYA 3377), kuris padeda rekonstruoti kolektyvinį dirbusio asmens Latvijos miestuose portretą; Latvijos valstybiniame istorijos archyve (toliau – LVVA) saugoma Fabrikų inspekcijos medžiaga (LVVA 104), pateikianti duomenis apie etninę darbininkų sudėtį pramonės įmonėse; Rygoje leista lietuvių spauda, informuojanti apie lietuvių darbininkus, amžininkų prisiminimai. Rašant straipsnį, remtasi latvių istorikų darbais, skirtais tiek pramonės raidos Latvijoje, tiek pramonės darbininkų kaip socialinės klasės tyrimui. Iš jų reikėtų išskirti Janio Bėrzinio (*Jānis Bērziņš*) (Bėrziņš, 1997; 2009) darbus, kuriuose rekonstruojamas Latvijos pramonės darbininko 1900–1914 metais socialinis portretas.

Latvijos pramonė ir darbo rinka

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Lifliandijos ir Kuršo gubernijos buvo vienos iš labiausiai išsivysčiusių pramoninių Rusijos imperijos regionų, o Ryga trečiuoju pagal pramonės dydį šalies miestu – po Peterburgo ir Maskvos. Šių gubernijų virsmas iš agrarinių į pramonines įvyko XIX a. gale – 1897 metų pramonės gaminių vertė pralenkė žemės ūkio produkcijos vertę. XX a. pradžioje Latvijoje sparčiai augo įmonių skaičius: 1900 metais veikė 487, o 1913 metais – 790 gamyklų. Regione, turinčiame 1,5 proc. imperijos gyventojų, buvo pagaminama 5,5 proc. jos pramoninės produkcijos. Kai kuriose gamybos šakose

latviškose gubernijose pagamintos produkcijos dalis imperijos mastu buvo itin aukšta ir sudarė: 17,7 proc. chemijos ir gumos, 12,8 proc. medžio apdirbimo ir 9,9 proc. metalo gamybos visos Rusijos mastu (20. *gadsimta Latvijas vēsture*, 2000, p. 237).

Pramonės gamyba koncentravosi ir sparčiausiai augo didžiuosiuose miestuose. 1901 metais Rygoje jau buvo 10 gamyklų, kuriose dirbo daugiau kaip po tūkstantį darbininkų (Krastiņš, 2018, p. 50–53). 1900 metais Rygoje buvo pagaminta 94,3 proc. visos Lifliandijos gubernijos (latviškos jos dalies) pramonės produkcijos (20. *gadsimta Latvijas vēsture*, 2000, p. 238). 1908 metais Latvijos teritorijoje veikusiose pramonės įmonėse dirbo apie 74 tūkstančius darbininkų, iš jų: 52,5 tūkstančiai Rygoje, 4,8 tūkstančiai Liepojoje, 2,4 tūkstančiai Daugpilyje, 2,3 tūkstančiai Mintaujoje (Krastiņš, 2018, p. 32). Didžiausias pramoninis darbdavys – Ryga. Šiame mieste buvo ypač išvystyta metalo apdirbimo ir chemijos pramonė. Ryga buvo antruoju pagal dydį Rusijos imperijos (po Peterburgo) chemijos pramonės centru, o didžiausia šios šakos įmonė – prancūzų-rusų gumos gamykla „Provodnik“. Šioje gamykloje 1913 metais dirbo 13 500 darbininkų ir 2500 tarnautojų. Dirbančiųjų skaičiumi tuomet jai nusileido tik Rygoje veikusi Rusų Baltijos vagonų gamykla, gaminusi prekių ir keleivinius vagonus, apie 1910 metus pradėjusi automobilių, o Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse ir lėktuvų gamybą (Krūmiņš, 2017, p. 41–43).

Po Rygos sparčiausiai kaip pramoninis miestas nuo XIX a. antros pusės vystėsi Liepoja. Per pusę amžiaus miestiečių skaičius išaugo dešimteriopai: nuo 10 000 gyventojų 1861 metais iki 100 000 Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse. Pagrindine miesto vystymosi prielaida buvo XIX a. antroje pusėje keliais etapais modernizuotas uostas ir 1874 metais uostamiestį su Romnais sujungusi geležinkelio linija. Tai pavertė Liepoją svarbiu Rusijos imperijos komunikaciniu mazgu. XIX–XX a. sandūroje per šį uostamiestį iškeliavo 6,7 proc. imperijos eksporto (Kriķis, 2019). Iš dalies dėl per uostą atkeliaujančio importo vystėsi Liepojos pramonė – mieste atsirado stambios metalo, linoleumo gamyklos. 1908 metais Liepoja buvo antras pagal pagamintos produkcijos vertės dydį Latvijos miestas. Tačiau atotrūkis pagal sukuriamos produkcijos vertę tarp jos ir Rygos buvo milžiniškas – Liepojoje buvo sukuriama šiek tiek daugiau kaip 10 proc. visos Latvijos teritorijoje pagamintos produkcijos vertės, o Rygai teko 75 proc. produkcijos vertės (Krastiņš, 2018, p. 32–33). 1913 metais Rygoje dirbo 74,2 proc. visų Latvijos pramonės darbininkų, Liepojoje – 6 proc., o Mintaujoje, kuri buvo trečias pagal gamybos apimtį miestas, buvo įdarbinta tik 2,5 proc. darbininkų. Pramonės vystymosi tempus įvairiuose Latvijos miestuose atspindi didžiausių įmonių dvidešimtukas. Pažvelgę į jį išvysime, kad 16 iš jų veikė Rygoje, 3 – Liepojoje ir tik viena Daugpilyje (Krastiņš, 2018, p. 56–57).

Aukštą pramonės išsivystymo lygį imperiniu mastu Latvijoje lėmė nemažai priežasčių: anksčiau panaikinta baudžiava; Rusijos imperijos politika, skatinusi užsienio kapitalo investicijas į gamybą šiame regione (20. *gadsimta Latvijas vēsture*, 2000, p. 237); išvystyta ir toliau tobulinama transporto infrastruktūra (Malahovska, 1998) ir t. t. Visa tai Kuršo ir Lifliandijos gubernijas pavertė itin sparčiai ekonomiškai besivystančiu regionu Rusijos imperijoje. 1910–1913 metais visoje imperijoje kasmetinis pramonės augimas buvo 6 proc., o Latvijos teritorijoje jis siekė 13,2 proc. Latvijos ekonominio išsivystymo palyginimui su Lietuva galima pateikti tokią statistiką: 1908 metais Latvijoje veikė 164 įmonės, kuriose

dirbo daugiau kaip 100 darbininkų, Lietuvoje tokių buvo tik 21, o įdarbintų juose žmonių skaičius Latvijoje buvo net 10 kartų didesnis kaip Lietuvoje (Krastiņš, 2018, p. 72–73).

Sparčiai augančiai Latvijos miestų pramonei reikėjo darbo rankų, todėl į jos miestus dirbti traukė ne tik latviškų gubernijų valstiečiai, bet ir ieškantys darbo iš kitų Rusijos imperijos vietų. Latvijos kaimynystėje gyvenančius lietuvius greta esanti ir auganti darbo rinka traukė labai stipriai. Nors šioje darbo rinkoje buvo pakilimų ir nuopolių, sąlygotų ekonominės krizės bei 1905 metų revoliucijos įvykių, tačiau ilgesnėje perspektyvoje latviškų gubernijų pramonė augo ir kūrė naujas darbo vietas, o Latvijos pramonės darbininkų pragyvenimo lygis kilo ir buvo aukštesnis už Rusijos imperijos vidurkį (Bērziņš, 1997, p. 199). Augantys miestai su darbo pasiūla skatino vidinę migraciją pačioje Latvijoje – kaimo proletariatas kėlėsi į miestus. Todėl Latvijos kaime ėmė stigti darbo rankų – taip ekonominiams migrantams atsirado darbo pasiūla Kuršo ir Lifliandijos gubernijų kaimuose.

Kodėl keliauta dirbti į Latviją?

Dėl priežasčių visumos XIX a. pabaigoje Lietuvos kaime susidarė didelis darbo jėgos perteklius, kuris apėmė apie 66 proc. visų žemės ūkio darbininkų, todėl, kaip pastebėjo tyrinėtojai, apie 90 proc. lietuvių emigrantų, palikusių gimtąsias vietas ir patraukusių svetur ieškoti pragyvenimo šaltinio, sudarė žemės ūkio darbininkai, o lietuvių migracija daugiausia buvo ekonominė valstiečių migracija (Eidintas, 2021, p. 21). Lietuvos pramonė augo vangiai, gerokai atsilikdama nuo vidutinių Rusijos imperijos pramonės augimo tempų, todėl ieškantiems darbo teko jo ieškoti kitose imperijos vietose – pirmiausia sparčiai augančiuose pramoniniuose didmiesčiuose (Peterburge, Maskvoje, Odesoje, Varšuvoje, Rygoje ir kt.) ar išvykti svetur, pavyzdžiui, į Jungtines Amerikos Valstijas.

Tyrinėjantys migraciją pažymi, kad Lietuvoje susiklostė tokia padėtis, jog neturintiems darbo gimtinėje išvykimas svetur tapo iš esmės neišvengiamas, o abi migracijos kryptys – vykimas į pramoninius centrus Rusijos imperijos viduje ar, kertant jos sieną, išvykimas Vakarų kryptimi, turėjo savų privalumų ir trūkumų. Tie, kurie rinkosi darbą imperijos viduje, pavyzdžiui, Rygoje, regėjo šiuos privalumus: „viskas legalu, tėviškė pasiekama nesunkiai, mažiau kalbos ir prisitaikymo sunkenybių, artumo jausmas išlieka labiau patenkintas“, o vykimas Vakarų kryptimi atrodė kaip keliavimas į nežinomybę, nors tai ir masino laisve (Aleksandravičius, 2013, p. 151). Ne vienam lietuviui darbo migracija į greta esančias Lifliandijos ir Kuršo gubernijas, kuriose buvo galima ne tik gauti darbą, bet ir atlygis už jį buvo dažnai didesnis, atrodė tinkamiausiu pasirinkimu. Be to, XIX a. gale atsirado dar viena aplinkybė – migracijos procesus tyrinėjęs Eidintas pastebėjo, kad pagrindinė, labiausiai lietuvius viliojusia migracijos kryptis buvo į Jungtines Amerikos Valstijas, tačiau šioje šalyje prasidėjusi 1893–1898 metų ekonominė krizė pristabdė darbo paieškas šia kryptimi, todėl padidėjo darbo migracijos mastai imperijos viduje. Lietuviai patraukė į Rygą, Liepoją ir Peterburgą (Ejdintas, 1989, p. 68).

Minėjome, kad darbą siūlė ne tik Latvijos didmiesčiai, bet ir kaimas. Į latviškas gubernijas vykti skatino ne tik darbo trūkumas gimtinėje, bet ir lūkesčiai daugiau uždirbti. Keblu atsakyti, į kur pirmiausia prasidėjo darbo migracija – į Latvijos miestus ar kaimus. Manome,

kad abi migracijos kryptys prasidėjo maždaug tuo pat metu. Tik darbo migracijos procesus į kaimo vietas susekti sunkiau – pirmiausia dėl šaltinių stokos. Kad lietuvių, dirbančių žemės ūkyje Latvijoje, buvo daug, netiesiogiai patvirtina tai, jog Kauno gubernijos dvarininkai XX a. pradžioje ėmė skųstis darbo rankų trūkumu. Tačiau, kaip pastebėjo Lietuvos žemės ūkio darbininkų padėtį XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje tyrinėjęs Antanas Tyla, trūko ne žemės ūkio darbininkų, bet ir atlygis Lietuvos žemės ūkyje buvo mažas, ir kas tik galėjo keliavo ten, kur galėjo uždirbti daugiau. 1891–1900 metais bernas per metus Kauno gubernijoje vidutiniškai uždirbdavo 44 rublius, Vilniaus – 46 rublius – tai buvo net mažiau už Rusijos imperijos europinės dalies gubernijose esantį vidutinį 61,50 rublių atlyginimą. Pasitraukęs iš lietuviško kaimo ir įsidarbinęs latviškose gubernijose galėjo tikėtis gauti daugiau kaip dvigubai didesnį atlygį. Tuo metu Kuršo gubernijoje berno vidutinis atlygis buvo 103 rubliai, o Lifliandijos – 92 rubliai (Tyla, 1962, p. 87–88). Suprantama, tai vidutinis atlygis, o realus galėjo būti mažesnis arba didesnis. XIX–XX a. sandūroje atskirose Kuršo gubernijos apskrityse, kur darbo rankų ypač trūko, berno atlyginimas pasiekdavo net 135 rublius (Mieriņa, 1968, p. 163). Suprantama, tai nereiškia, kad iš lietuviško kaimo masiškai migravo į latvišką, bet tokia migracijos kryptis egzistavo. Galima sakyti, kad darbo stokojantis ar aukštesnio atlygio siekiantis lietuvis valstietis, jei darbo migracijos kryptis rinkosi į Latviją, turėjo alternatyvą: eiti tarnauti pas dvarininką ar ūkininką arba bandyti gauti darbą mieste.

Valstiečius, pirmiausia gyvenančius šiaurinėje Lietuvoje, viliojo gretimoje gubernijoje esančios geresnės darbo sąlygos ir didesnis atlygis. Savo ruožtu latvių ūkininkai taip pat dairėsi darbo jėgos Lietuvoje. Pavyzdžiui, negalėdami sustabdyti darbo jėgos nutekėjimo iš kaimo į miestą ir ieškodami pigesnių darbo rankų, Žiemgalos ūkininkai, tarpininkaujant Mintajos žemės ūkio draugijai, 1898 metais nusprendė pasikviesti apie 300 lietuvių ir lenkų tautybės darbininkų iš Kauno, Vilniaus bei Kališo gubernijų. Taip tikėtasi sukurti konkurenciją vietiniams žemės ūkio darbininkams, kurie reikalavo didesnio atlygio. Atvykėliai išties buvo pasirengę dirbti už mažesnę atlyginimą ir susitaikyti su prastesnėmis gyvenimo sąlygomis. Anuomet pasakodamas apie šią situaciją, latvių kairysis veikėjas Pēteris Stučka citavo 1898 metų Mintajos žemės ūkio draugijos ataskaitą: „Lietuvių darbininkai taikosi su pačiu prasčiausiu maistu, jiems gerai tai, kas mūsų išlepintiems darbininkams netinka. Lietuvių darbininkai gyvena net pas tuos šeiminkus, kurie, mūsų darbininkų nuomone, verčia dirbti, duoda blogą maistą ir apskritai taip grubiai elgiasi su liaudimi, kad latviai retai lieka pas juos iki metų galo“ (Cimermanis, 1959, p. 29–30).

Kai kurie latvių tyrinėtojai sovietmečiu tvirtino, kad tuomet su darbo migrantais sielos ūkininkų viltys toli gražu nepasiteisino, nes, padirbę metus už mažesnę atlyginimą ir susipažinę su vietos sąlygomis, atvykėliai iš Lietuvos imdavo reikalauti tokio pat atlygio kaip latviai, o kai kurie net po kelių savaičių mesdavo darbą pas latvių ūkininką (Mieriņa, 1968, p. 179). Naujojoje Latvijos istoriografijoje jau teigiama, kad būtent XX a. pradžioje gerokai padidėjo lietuvių atvykimas į Kuršą, ypač į Aizputės ir Kuldygos apskritis ieškant žemės ūkio darbininkų ar tarnų vietų (*20. gadsimta Latvijas vēsture*, 2000, p. 156–157). Pastebėsime, kad tiksliai nustatyti darbo migracijos mastus iš Lietuvos į Latvijos kaimą sudėtinga dėl šaltinių stokos. Iš esmės galime remtis tik amžininkų liudijimais, o

pastarieji patvirtina, kad darbo migrantų iš Lietuvos netrūko. Pavyzdžiui, 1911 metais „Rygos garsas“ rašė apie darbo jėgos stygių Kuršo ir Vidžemės žemės ūkyje, nors „algos mokama visai neblogos“, todėl darbo rankų stoka kompensuojama atvykėliais – Bauskės ir Aucės apylinkėse dvaruose ir pas ūkininkus tarnauja beveik vieni lietuviai (Trūksta laukų darbininkų, 1911-01-22). Tuo metu Rygoje leistame lietuviškame dienraštyje, kuris dėmesingai sekė lietuvių padėtį Latvijoje, buvo rašoma, kad Kurše gyvena daug lietuvių, atvykusių ieškoti uždarbio, kurie dažniausiai tarnauja kumečiais vokiečių dvaruose ir „yra plotai kur samdininkai vieni beveik lietuviai“, o kai kurie dvarininkai net norėtų įkurti lietuviškas mokyklas savo kumečių vaikams (Kuršo lietuviai, 1911-01-15). 1912 metais „Rygos garse“ buvo paskelbta žinutė apie Bauskės katalikų parapiją, kurioje rašyta, kad tikinčiųjų yra apie 3 tūkstančiai ir didžioji jų pusė – lietuviai, išsibarstę po apylinkės dvarus ir viensėdijas. Pastarieji savo skaičiumi jau lenkia latvius ir yra dvarų, kuriuose tarnauja tik lietuviai (A., 1912-08-11). Lietuvių spaudoje iki Pirmojo pasaulinio karo rašyta apie darbo jėgos trūkumą Latvijos kaime ir net piršta mintis, kad čia darbą galima susirasti lengviau ir „žmoniškai pragyventi“, palyginimui pabrėžiant, kad miestuose, pavyzdžiui, Rygoje, nėra taip paprasta susirasti darbą (Darbas ir darbininkai, 1912-12-19).

Kokia pagrindinė priežastis lėmė, kad lietuviai vyko ieškoti darbo Latvijos miestuose – darbo stoka gimtinėje ar didesnio atlygio siekis? Pirmiausia pažvelkime, koks buvo vidutinis statistinis atlyginimas. 1900 metais Lifliandijos gubernija priklausė tiems Rusijos imperijos regionams, kur darbininkų atlyginimas buvo didžiausias. 1901 metais vidutinis metinis pramonės darbininko atlyginimas buvo: Lifliandijos gubernijoje 290,46 rubliai, Kuršo gubernijoje 228,09 rubliai, o Kauno – 259,62 rubliai, tačiau 1905–1907 metų revoliucijos metu atlygio dydis Latvijoje krito ir Kauno gubernijos darbininkai uždirbdavo net daugiau. 1913 metais latviškų gubernijų ir Kauno gubernijos darbininkų atlygis iš esmės susilygino sudarydamas apie 356–357 rublių. Tuo metu didžiausią atlygį gaudavo dirbantys Peterburge – 384 rubliai, o vidutinis atlyginimas Rusijos imperijoje buvo 263,60 rublių. Derėtų pridurti, kad atlyginimas Vitebsko gubernijoje, kuriai priklausė Latgala, buvo daugiau kaip dukart mažesnis nei Kurše ar Lifliandijoje (Bērziņš, 1997, p. 64–65). Suprantama, tai buvo vidutinis atlyginimas, o jo dydis ženkliai skyrėsi net įvairiose gamybos srityse. Pavyzdžiui, 1911 metais Lifliandijos gubernijoje įvairiose pramonės šakose buvo toks vidutinis metinis atlyginimas: medvilnės apdirbimo – 221 rublis, linų ir džiuto apdirbimo – 207 rubliai, metalo apdirbimo ir mašinų gamybos įmonėse – 433 rubliai, chemijos įmonėse – 357 rubliai, maisto bei prieskonių gamyboje – 254 rubliai (Bērziņš, 1997, p. 74).

Suprantama, atlygis priklausė pirmiausia nuo darbininkų kvalifikacijos. Bėrzinio atlikta darbininkų užmokesčio analizė parodė, kad geriausiai buvo apmokami vokiečių ir latvių tautybės darbininkai, mažesnę atlyginimą gaudavo lietuviai, o kukliausiai buvo atlyginami rusų tautybės darbininkai (Bērziņš, 1997, p. 86).

Vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kokia buvo pagrindinė priežastis, skatinusi lietuvių ekonominę migraciją į Latvijos miestus, keblu. Manome, kad buvo dvi, tarpusavyje susipynusios, jau įvardytos priežastys – negalėjimas rasti darbo namuose ir viltis, kad svetur pavyks uždirbti geriau. Buvo ir manančių, kad svetur, pavyzdžiui, Rygoje ar

Liepojoje, pavyks rasti lengvesnį darbą už didesnį atlygį, be to, pati gyvenimo didmiestyje mintis atrodė patraukliai (Jaunas Darbininkas, 1911-04-09).

Kur dirbo lietuviai?

1922 metais latvių visuomenės veikėjas, statistikas ir demografas Margeris Skujeniekas (*Margers Skujeniekis*) rašė, kad XX a. pradžioje lietuvių, lenkų ir rusų migracija į Latviją pasiekė didelius mastus: 1897–1913 metais lietuvių ir lenkų skaičius, lyginant jų gausėjimą su latviais, buvo beveik dvigubai spartesnis (Skujeniekas, 1922, p. 233). Lietuviai prieš karą buvo sutinkami visuose didžiuosiuose Latvijos miestuose kaip darbininkai ar tarnai, o Kurše, greta Lietuvos sienos, kaip žemės ūkio darbininkai (Ibid, p. 256–257). Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse dėmesingai stebintis socialinius procesus socialdemokratas Mikelis Valteris (*Mikēlis Valters*) rašė, jog lietuvių migracija į Latviją yra stipri ir nesiruošia nuslūgti (Valters, 1914, p. 162).

Neturime tikslios apibendrintos statistikos apie tai, kiek ir kuriose įmonėse dirbo lietuvių. Latviškų gubernijų įmonės pasižymėjo įvairiataučiu proletariatu – dirbo latviai, rusai, lenkai, lietuviai, vokiečiai, estai, žydai. Latvių istoriko Bėrzinio skaičiavimais, 1908 metais Vidžemėje – regione, kur koncentravosi didžioji Latvijos pramonės dalis, 50,8 proc. – darbininkų buvo latviai, 14,1 proc. – rusai, 21,5 proc. – lietuviai, 4,8 proc. – lenkai, 5,5 proc. – vokiečiai ir t. t. (Bėrziņš, 2009, p. 127).

Tautinė darbininkų sudėtis atskirose pramonės srityse bei įmonėse skyrėsi. Įprastai verslininkai pirmiausia vadovavosi materialinio naudingumo principu ir darbininkus rinkdavosi tuos, kurie atliepdavo kvalifikacinius reikalavimus. Buvo pramonės šakų, kurioms reikėjo raštingos darbo jėgos, nes tik iš jos galėjo atsirasti kvalifikuotų darbininkų. Didžiausia latvių darbininkų dalis buvo poligrafijos, metalo apdirbimo ir mašinų statybos srityse, nes čia buvo didžiausias poreikis raštingų darbininkų (*20. gadsimta Latvijas vēsture*, 2000, p. 248). Pramonės sritys, kurios įdarbindavo daug nekvalifikuotų darbininkų (tarp jų ir nepilnametės merginas), buvo maisto ir prieskonių gamyba, degtukų ir kamščių įmonės, medžio apdirbimo ir chemijos pramonė. Šios įmonės dažnai rinkosi darbo migrantus iš kitų imperijos gubernijų, tarp jų ir lietuvius.

Dera pridurti, kad kartais susiklostydavo darbo rinkoje, o tiksliau santykiuose tarp proletariato ir darbdavių, situacija, kai etninės atrankos principas tam tikra prasme pradėdavo veikti. Pavyzdžiui, bręstant 1905 metų revoliucijos įvykiams, kai atmosfera visuomenėje jau buvo labai tvanki nuo susikaupusio nepasitenkinimo esama padėtimi ir caro patvaldyste, pramonininkai atsakinėdavo į darbą priimti latvius, nes jie fabriklų ir gamyklų administracijoms atrodė esantys per daug revoliucingai nusiteikę (Bėrziņš, 2009, p. 128–129).

Priežastį, kodėl pramonininkai ėmė kratyti latvių darbininkų, nesunku paaiškinti – jie buvo pasirengę aktyviai kovoti už savo teises. Priminsime, kad latvių darbininkai kartu su vokiečiais (tačiau pastarųjų proletariato gretose buvo mažai) buvo labiausiai išprusę, žinantys ne tik savo pareigas, bet ir teises, o už jas buvo pasirengę kovoti, todėl fabrikantams atrodė kaip „akiplėšos“.

Manome, kad klasių kovos tarp pramonininkų ir proletariato kontekste į Latviją atvykę darbo migrantai, tarp kurių buvo daug lietuvių, įmonių savininkams atrodė patraukliau. Dažnai būdami socialiai pažeidžiami, mažaraščiai, o kartais net beraščiai, nežinantys savo teisių ar tiesiog nesiryžtantys jas ginant stoti į atvirą konfliktą su darbdaviu, jie sutikdavo dirbti prastesnėmis sąlygomis ir už mažesnę atlygį – priimdavo sąlygas, kuriomis dirbti latvių darbininkai atsisakydavo ir dėl kurių pagerinimo kovojo. Maža to, darbo migrantai, kurių gretose buvo daug lietuvių, atlikdavo net streiklaužių vaidmenį. Turėjęs galimybę stebėti šiuos procesus socialdemokratas Kipras Bielinis vėliau prisiminė, kad atvykusių dirbti į Latvijos didmiesčius lietuvių santykiai su nuo seno čia dirbančiais latvių ir kitų tautybių darbininkais klostėsi toli gražu ne paprastai. Jis atsiminimuose pasakojo, kad naujuosius pramonės darbininkus lietuvius „latviai pasitiko su panieka. Atseit „leišiai“, atėję į svetimą kraštą ir nepažinoję naujųjų darbo sąlygų, sutikdavo su tokiais atlyginimais, kokius darbdaviai naujokams pasiūlydavo. Tuo būdu ateiviai nukonkuruodavo daugiau prityrusius augštesnio lygio ir seniau į fabrikus bei įmones patekusius ir jose apsipratusius darbininkus-latvius“ (Bielinis, 1958, p. 270). Matyt, tokia trintis tarp vietinių darbininkų ir atvykėlių buvo dažna, jei 1913 metų rudenį net palankiai lietuvių atžvilgiu nusistatęs kairysis latvių visuomenės veikėjas Valteris rašė, kad latvių darbininkai nėra labai patenkinti atvykstančiais lietuvių darbininkais, nes šie, atkeliaudami iš žemesnio išsivystymo regionų, nekelia didesnių reikalavimų ir latvių darbininkų atžvilgiu laikosi nesolidariai. Trumpai tariant, jis norėjo pasakyti, kad kuomet latvių darbininkai kovoja dėl geresnių darbo sąlygų, lietuviai užima pasyvią poziciją ar net virsta streiklaužiais, sutikdami dirbti prastesnėmis sąlygomis. Tuo pat metu jis pridūrė, kad tokių nusiskundimų lietuvių atžvilgiu pastaruoju metu sumažėjo, ir tai aiškino „lietuvių darbininkų dvasiniu atgimimu“ (Valters, 1914, p. 162), kuris jam reiškė išaugusį klasinį lietuvių darbininkijos sąmoningumą.

Žvelgiant į lietuvių darbo migraciją Latvijos kryptimi, niekam abejonių nekelia teiginys, kad didžiausia jų santalka buvo Rygoje. Bėrzinis, pateikdamas 1908 metų Rygos gamyklų ir fabrikų darbininkų etninę sudėtį, tvirtino, kad 48,8 proc. jų buvo latviai, 14,7 proc. rusai ir 27,5 proc. lietuviai bei lenkai (Bėrziņš, 2009, p. 128). Vėliau Edmundas Krastinis (*Edmunds Krastiņš*) šią statistiką pakoregavo, teigdamas, kad 27,5 proc. darbininkų sudarė vieni lietuviai (Krastiņš, 2018, p. 55). Analizuojant darbininkų statistiką Rygoje, įprastai remiamasi Fabrikų inspekcijos surinkta statistika, tačiau ji toli gražu nepilna. Pirmiausia todėl, kad Fabrikų inspekcijos akiratin patekdavo tik įmonės, kuriose buvo daugiau kaip 15 darbininkų ir naudoti įrenginiai, todėl gausybė smulkių įmonių ir gamintojų bei masė padienių darbininkų liko anapus statistikos. Skaičiuojant miesto darbininkiją liko neįtraukti dirbantys geležinkelyje ir transporto srityje. Be to, nuo spartaus miesto augimo neatsiliko augantis dirbančiųjų aptarnavimo sferoje bei prekyboje skaičius, o šie taip pat liko „pamiršti“ statistikos. Kaip pavyzdį galima pateikti 1913 metų Rygos gyventojų surašymo duomenis. Tuomet dirbančiųjų pramonėje buvo 108 tūkstančiai, o bendras miesto proletariato, dirbančio visose srityse, skaičius siekė 180 tūkstančių (Mieriņa, 1980, p. 125).

Ar realu, kad 1908 metais Rygoje lietuvių darbininkų skaičius artėjo prie trečdalių? Manome, tai realu. Apibendrintos statistikos nėra, tačiau žinome, kiek lietuvių 1908 me-

tais dirbo atskirose įmonėse: „Provodnik“ fabrike dirbo 2273 lietuviai; Rusų Baltijos vagonų gamykloje – 313 lietuvių; Zaslauko manufaktūroje – 378 lietuviai; Lino ir džiuto manufaktūroje lietuvių buvo 45; „Feniks“ gamykloje dirbo 150 lietuvių. M. Kuznecovo porceliano ir fajanso fabrikas pateikė tik bendrą lietuvių ir lenkų darbininkų skaičių – 1565 (LVVAa 104-1-67, l. 134; LVVAb 104-1-68, l. 14, 19, 84, 104, 125).

Tai, kad Latvijos įmonėse lietuviai sudarė didelę dirbančiųjų dalį, liudija ir Rygoje leista lietuvių spauda. Pavyzdžiui, iš 1909–1912 metų „Rygos garse“ paskelbtų straipsnių ir informacinio pobūdžio žinučių sužinome, kad: Liepojos geležinkelio dirbtuvėje, kurioje dirba apie 600 žmonių, lietuviai sudaro apie pusę (Liepojaus geležinkelio dirbtuvėje, 1909-10-03); „Provodnik“ fabrike dirbančių lietuvių „bus apie ketvirtą tūkstančių“ (Provodnikietis, 1909-04-05); Zasenhofa manufaktūroje, turinčioje apie tūkstantį darbininkų, lietuvių sudaro ketvirtadalį (Zasengofa verpiamojoje ir audžiamojaj manufaktūroje, 1910-02-20); Kriksmano kamščių fabrike iš 800 darbininkų – 200 lietuvių (Kriksmano korkų fabrike, 1910-09-04); Liepojos karinio jūrų uosto stalių skyriuje pusę dirbančiųjų sudaro lietuviai (Porto dirbtuvietis, 1911-06-04) ir t. t.

Peržvelgę išlikusias 1908 metais Fabrikų inspekcijai pateiktas Rygos įmonių administracijų užpildytas anketas, kuriose nurodyta ir dirbančiųjų etninė sudėtis, pamatysime, kad dažniausiai įmonėse buvo daugiausia latvių tautybės darbininkų, po jų ėjo lietuviai. Tačiau buvo ir tokių įmonių, kur lietuvių tautybės darbininkų buvo daugiausia, pavyzdžiui, Rygos chemijos gamykloje „Glover“, barono Diubosto gamykloje, Miulgrabeno chemijos gamykloje, Volfšmidto spirito gamykloje (LVVAa 104-1-67, l. 143; LVVAb 104-1-68, l. 47, 52, 115, 167), ar jie apskritai sudarė didžiausią įdarbintųjų dalį, pavyzdžiui, akcinėje bendrovėje „Tekstilė“ iš 1196 dirbančiųjų 646 buvo lietuviai, Rygos medvilnės manufaktūroje iš 572 darbininkų 363 buvo lietuviai (LVVAb 104-1-68, l. 167, 181). Turbūt teisingiau būtų teigti, kad pastarosiose buvo daugiausia lietuvių tautybės darbininkų, nes jose paprastai dirbo moterys.

Daugiausia statistinių duomenų turime apie lietuvių darbininkus Rygoje, tačiau negalime atsakyti į klausimą, kokių santykiu ji dalijosi pagal lytį. Latvijos pramonėje dirbančių moterų dalis iki 1913 metų išaugo iki 24,5 proc., o Vidžemėje iki 30,45 proc. (Bērziņš, 1997, p. 44–45). Negalime atsakyti į klausimą, ar 1913 metais Rygos fabrikuose lietuvių darbininkės taip pat sudarė apie 30 proc. visų įsidarbinusių tautiečių skaičiaus. Galime rasti tokią statistiką ir neigiančių, ir patvirtinančių argumentų.

Nors moterys pramonėje pagal užimtumą nusileido vyrams, tačiau aptarnavimo sferoje juos lenkė. Anuomet ne kartą rašyta, kad daug lietuvių moterų dirba tarnaitėmis (Seniaus ir dabar, 1911-11-26). Suprantama, pastarosios dirbo ir kitose, su aptarnavimu susijusiose srityse. Pavyzdžiui, 1911 metais „Rygos garsas“, rašydamas apie skalbėjų padėtį mieste, tvirtino, kad skalbyklose dirba daugiausia latvės ir lietuvių (Skalbėjų padėjimas, 1911-01-06). Negalime tiksliai atsakyti į klausimą, kiek lietuvių dirbo aptarnavimo ir paslaugų srityje: statistinių duomenų nėra, turime tik pavienes žinutes to meto spaudoje ir amžininkų liudijimus, kurie tvirtina, kad jų buvo labai daug.

Galima sakyti, kad vyrauja stereotipinis darbo sferų pasidalijimo paveikslas, pagal kurį vyrai dirbo tik fabrikuose ir gamyklose, o moterys – aptarnavimo ir paslaugų srityje.

Tačiau buvo ir daug aptarnavimo sferoje dirbančių vyrų. Pavyzdžiui, 1911 metais lietuvių spaudoje pasirodė žinutė, kad „pusė visų Rygos plaukų kirpėjų, jeigu ne daugiau – lietuviai“ (Brolužaitis, 1911-05-07). Šis tvirtinimas kelia abejonių, tačiau išties buvo viena veiklos sritis, kur lietuvių gausa visiems amžininkams krito į akis – tai miesto vežėjai. 1899 metais Rygoje seniai gyvenantis istorikas Gustawas Manteuffelis laiške draugui, pasakodamas apie pokyčius per paskutinį dešimtmetį, rašė, kad į miestą atplūdo masės latvių ir lietuvių valstiečių, todėl beveik visi miesto vežėjai kalba lenkiškai, nes priklauso liaudžiai, atvykusiai „iš Lietuvos ir Žemaitijos“ (Budzyński, 2023, p. 232–234). Praėjus daugiau kaip dešimtmečiui „Rygos garsas“ rašė, kad lietuvių vežėjų „daugiau kaip pusė“ (Seniaus ir dabar, 1911-11-26). XIX a pabaigoje – XX a pradžioje Rygos gyvenimą stebėjęs Bielinis tvirtino, kad nemažas skaičius lietuvių buvo net lengvojo susisiekimo priemonių savininkai, laikantys dešimt ar net daugiau vežimui skirtų arklių ir atitinkamų priemonių, o šis verslas net po Pirmojo pasaulinio karo buvo „gausiai lietuvių užpildytas“ (Bielinis, 1958, p. 270). Vienas iš šio miesto vežikų, padariusių verslą, buvo Antano Juozapavičiaus (pirmojo Lietuvos kariuomenės karininko, žuvusio už Lietuvos nepriklausomybę) tėvas Juozas. Jis lengvuju vežiku Rygoje tapo ieškodamas pragyvenimo šaltinio po to, kai prarado Vaškų parapijoje nuomojamą Švokštonių dvarą. Atvykęs į miestą pirmaisiais XX amžiaus metais su viena kumele ir pradėjęs vežioti keleivius pats, prieš Pirmąjį pasaulinį karą valdė šešis arklius, turėjo tris „gražias, guminius ratus kariatas“, o jam dirbo keli vežikai (Biržys, 1923, p. 7–9).

Neįmanoma rekonstruoti tikslų kolektyvinį atvykusio dirbti į Latvijos didmiestį lietuvių (-ės) portretą, tačiau iš fragmentiškai žinomų darbo migrantų gyvenimo istorijų galima pabandyti atkurti pačius bendriausius kolektyvinės biografijos bruožus (LYAa 3377-2-99; LYAb 3377-10-197; LYAc 3377-10-315; LYAd 3377-16-366; LYAe 3377-16-423; LYAf 3377-18-143; LYAg 3377-18-389; LYAh 3377-22-379). Pirmiausia keliavo jauni, dar nesukūrę šeimos žmonės, dažniau vyrai nei moterys. Apsispręsti išvykti dirbti svetur padėdavo nutrūkę ar susilpnėję socialiniai ryšiai gimtinėje, giminių ar pažįstamų iš artimos aplinkos jau pramintas darbo migranto kelias. Ieškoti darbo Latvijos miestuose skatino ne tik darbo pasiūlos stygius gimtinėje, bet ir noras rasti, kaip manyta, patrauklesnes darbo sąlygas bei didesnę atlygį. Pasitaikydavo ir tokių, kurie vykdavo savo vaizduotėje nusitapę nepagrįstais lūkesčiais ar tiesiog fantazija grįstą gyvenimo didmiestyje paveikslą. Igno Lapienio atsiminimuose papasakota istorija Rygoje sutiktos Uršulės iš Vaškų parapijos, kuri prisipažino miestan atvykusi suvilota čia gyvenančios tetos retyškiais perduodamų saldžių riestainių su aguonomis ir kartą atsiųstų „apnešiotų miestiškų – poniškų – drabužių“. Po to ji nusprendė „žūt būt į tą miestą pakliūti, kur visi taip gražiai rengiasi ir, sunkaus darbo nedirbdami, tik barankas su aguonom kumžloja“ (Lapienis, 1958, p. 102–107).

Dalis (nežinome kokia, tačiau manytina, kad jų buvo mažuma) atvykusių į Latvijos miestus jau turėjo darbo patirties ir buvo pakeitę ne vieną darbovietę. Pavyzdžiu gali būti spaustuvės darbininko Martyno Poderio biografija. Jo, kaip darbininko, kelias 1906 metų sausį prasidėjo Kaune, vėliau tęsėsi Seinuose, paskui vėl Kaune, o 1908 metų pradžioje atvyko į Rygą (LYAa 3377-2-99). Rasime ir tokių darbininkų biografijų, kurios paženklintos keliskart važiavimais į Latvijos didmiesčius ir grįžimais. Pavyzdžiui, Ignas

Lapienis iš Obelių parapijos į Rygą pirmąkart atvyko 1905 metų pavasarį, tačiau spalį, prasidėjus masiniams streikams, darbą prarado ir buvo priverstas grįžti tėviškėn. Po dvejų metų iškeliavo ieškoti darbo į Daugpilį, kur po kelias dienas trukusių nesėkmingų darbo paieškų nusprendė pėsčiomis traukti į Rygą. Nukeliavo netoli, nes pakelės smuklėje latvių ūkininkas pasiūlė darbą. Pas Latgalos ūkininką neištarnavęs metų iškeliavo į Rygą, kur pratęsė darbininko biografiją (Lapienis, 1958; 1975).

Tarp atvykusių į Rygą ar kitą Latvijos miestą buvo ir nepilnamečių, kurie ketino čia pradėti savo darbininkiškos biografijos rašymą. Pavyzdžiui, Emilija Stankaitė į Rygą iš Šaukoto miestelio 1909 metais išvyko viena, būdama 14 metų. Apsistojo pas seserį, kur porą metų prižiūrėjo jos vaikus. Sulaukusi 16 metų pradėjo dirbti „Provodnik“ fabrike kurjere, vėliau įsidarbino tarnaitė (LYAe 3377-16-423). Kazys Kazakevičius, 1898 metais gimęs Likėnų dvaro kumečio šeimoje, kurioje augo 12 vaikų, į Rygą iškeliavo būdamas 15 metų. Vyko pas brolių, kuris šiame mieste jau mokėsi staliaus amato. Rygoje tapo siuvėjo mokiniu (LYAb 3377-10-197). Tiek pat metų 1905 metų pavasarį turėjo ir minėtasis Lapienis, atvykęs į Rygą pas dėdę, kuris pasirūpino jo įdarbinimu ketaus liejykloje (Lapienis, 1975, p. 17–18). Nepilnamečiai į Latviją vykdavo tik tuomet, jei turėdavo kur prisiglausti ir jais bent pirmame gyvenimo etape galėjo kas nors pasirūpinti. Įprastai tai būdavo vyresnis brolis, sesuo arba artimas giminaitis. Pridursime, kad panašu, jog šeimų atveju visi jų nariai ryždavosi iškart keltis gyventi svetur tik tuomet, jei turėjo bent jau pradiniam etape kur prisiglausti (Stanaitis, 1992, p. 7).

Dera pridurti, kad apskritai Latvijos pramonėje mažamečiai (12–15 metų) ir paaugliai (15–17 metų) sudarė nedidelę dirbančiųjų dalį. Dažniausiai jie tapdavo darbininkų specialistų parankiniais, kuriems tekdavo paduoti darbui reikalingą medžiagą ar įrankius, tvarkyti darbo vietą, atlikti įvairius valymo darbus. Pirmiausia šis darbas tekdavo darbininkų vaikams ir buvo jiems vienu iš kelių įgyti darbininkišką profesiją. Mažamečiai ir paaugliai Vidžemėje 1894/95 metais sudarė 6,7 proc. darbininkų, o 1913 metais 6,1 proc. Kituose regionuose šie skaičiai buvo kiek didesni, tačiau didžioji pramonės dalis koncentravosi Vidžemėje (Bērziņš, 1997, p. 48–49). Nežinoma, kiek lietuvių tautybės vaikų ir paauglių dirbo pramonėje. Manoma, kad jų buvo mažai. Turint galvoje, kad vaikus ir paauglius į fabriką dažniausiai atsivesdavo tėvai, jie turėjo būti gimę darbininkų šeimoje, todėl peršasi prielaida, kad ši jaunųjų lietuvių darbininkų karta dar buvo nespėjusi užaugti.

Išvados

1. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lietuvių darbo migraciją lėmė ekonominės priežastys: darbo jėgos perteklius Lietuvos kaime ir menkai išvystyta vietinė pramonė.
2. Latvija, ypač Ryga ir Liepoja, tapo viena svarbiausių lietuvių migracijos kryptų dėl sparčios pramonės plėtros, aukštesnių atlyginimų ir geografinio artumo. Nors ekonominės krizės ir politiniai sukrėtimai atskirais periodais neigiamai veikė migracijos procesą, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje jis išliko intensyvus iki Pirmojo pasaulinio karo, nes Latvijos pramonės darbininkų pragyvenimo lygis kilo ir buvo aukštesnis už Rusijos imperijos vidurkį.

3. Lietuviai sudarė reikšmingą Latvijos darbo rinkos dalį tiek pramonės įmonėse (ypač chemijos, metalo, tekstilės ir maisto pramonėje), tiek žemės ūkyje Kuršo ir Lifliandijos gubernijose.
4. Darbo migrantai iš Lietuvos dažnai sutikdavo dirbti prastėmis sąlygomis ir už mažesnę atlygį, todėl tapo patrauklūs darbdaviams, bet kartu kėlė socialinę įtampą su vietiniais darbininkais.
5. Daugiausia lietuvių dirbo tose pramonės šakose, kuriose buvo didelis nekvalifikuotų darbininkų poreikis – chemijos, tekstilės ir medžio apdirbimo pramonėje, maisto ir prieskonių gamybos įmonėse.
6. Statistikos duomenys apie lietuvių skaičių Latvijos pramonėje nėra tikslūs, tačiau įvairūs šaltiniai leidžia teigti, kad lietuviai sudarė reikšmingą dalį miesto proletariato, ypač Rygoje.

Šaltiniai

- LYAa – *Martyno Poderio atsiminimai*. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 3377-2-99.
 LYAb – *Kazio Kazakevičiaus atsiminimai*. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 3377-10-197.
 LYAc – *Katrės Nakutaitės atsiminimai*. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 3377-10-315.
 LYAd – *Jono Puteikio atsiminimai*. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 3377-16-366.
 LYAe – *Emilijos Stankaitės atsiminimai*. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 3377-16-423.
 LYAf – *Petro Kirstuko atsiminimai*. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 3377-18-143.
 LYAg – *Jono Švėreikos atsiminimai*. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 3377-18-389.
 LYAh – *Roberto Tikniaus atsiminimai*. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 3377-22-379.
 LVVAa – *Duomenys apie pramonės įmones 1908 m.* Latvijos valstybinis istorijos archyvas, f. 104-1-67.
 LVVAb – *Duomenys apie pramonės įmones 1908 m.* Latvijos valstybinis istorijos archyvas, f. 104-1-68.

Literatūra

- 20. gadsimta Latvijas vēsture. I: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900–1918* (2000). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- A. (1912, rugpjūčio 11). Bauskē, *Rygos garsas*, p. 3.
- Aleksandravičius, E. (2013). *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus.
- Bērziņš, J. (1997). *Latvijas rūpniecības strādnieku dzīves līmenis, 1900–1914*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Bērziņš, J. (2009). *Latvijas rūpniecības strādnieku sociālais portrets, 1900–1914*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Bielinis, K. (1958). *Dienojant: spaudos draudimo laikų atsiminimai*. New Yorkas: Amerikos lietuvių socialdemokratų sąjungos Literatūros fondas.
- Biržys, P. (1923). *Karininkas Antanas Juozapavičius: (bijografija)*. Kaunas: leidėjas M. Yčas, ([Biržai]: Biržų sp.).
- Brolužaitis (1911, gegužės 07). Rygos plaukų kirpėjai, *Rygos garsas*, p. 2.
- Budzyński, R. (2023). *Historyk z Inflant Polskich. Gustaw Manteuffel (1832–1916)*. Warszawa: IPN.
- Cimermanis, S. (1959). *Laukstrādnieku dzīves veids Kurzemē un Zemgalē 19. gadsimta otrajā pusē*. Rīga: Latvijas PSR ZA izdevniecība.
- Darbas ir darbininkai (1912, gruodžio 19). *Rygos garsas*, p. 1.
- Eidintas, A. (2021). *Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

- Ejdintas, A. (1989). *Litovskaja emigracija v strany Severnoj i Južnoj Ameriki v 1868–1940 gg.* Vil'ņjus: Mokslas.
- Jaunas Darbininkas (1911, balandžio 09). Miesto darbininkų gyvenimas. *Rygos garsas*, p. 2.
- Jėkabsons, Ē. (2003). *Lietuvieši Latvijā.* Rīga: Elpa.
- Krastiņš, E. (2018). *Latvijas rūpniecība XIX-XXI gadsimtā, 1900–1914.* Rīga: Jumava.
- Kriķis, J. (2019). *Liepāja. Osta gadsimtu griežos.* Rīga: Jumava.
- Kriksmano korkų fabrike (1910, rugsėjo 04). *Rygos garsas*, p. 2.
- Krūmiņš, G. (red.). (2017). *Latvijas tautsaimniecības vēsture.* Rīga: Jumava.
- Kuršo lietuviai (1911, sausio 15). *Rygos garsas*, p. 1.
- Lapienis, I. (1958). *Sermėgiaus sūnus.* Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Lapienis, I. (1975). *Maištininkas.* Vilnius: Vaga.
- Liepojaus geležinkelio dirbtuvėje (1909, spalio 03). *Rygos garsas*, p. 3.
- Malahovska, L. (1998). *Latvijas transporta vēsture: 19. gs. otrā puse – 20. gs. sākums.* Rīga: [“LV” fonds].
- Mieriņa, A. (1968). *Agrārās attiecības un zemnieku stāvoklis Kurzemē XIX gs. II pusē.* Rīga: Zinātne.
- Mieriņa, A. (1980). Rīgas strādnieki Pirmā pasaules kara priekšvakarā. In A. Bīrons (red.), *Kapitālisma attīstības un revolūcionārās kustības problēmas Latvijā* (p. 119–139). Rīga: Zinātne.
- Porto dirbtuvietis (1911, birželio 04). Liepojus. *Rygos garsas*, p. 2–3.
- Provodnikietis (1909, gegužės 05). Provodniko fabrike. *Rygos garsas*, p. 3.
- Seniaus ir dabar (1911, lapkričio 26). *Rygos garsas*, p. 1.
- Skalbėjų padėjimas (1911, sausio 06). *Rygos garsas*, p. 2.
- Skujeniekis, M. (1922). *Latvija. Zeme un iedzīvotāji.* Rīga: Valsts statistiskas pārvaldes izdevums.
- Stanaitis, S. (1992). *Likimo vingiai.* Kaunas: Plieno sparnai.
- Tyla, A. (1962). Lietuvos žemės ūkio darbininkų padėtis XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, serija A, 2*, 85–102.
- Trūksta laukų darbininkų (1911, sausio 22). *Rygos garsas*, p. 1.
- Tumas, J. (1915, sausio 03). Rygos garsai. *Rygos garsas*, p. 1.
- Valters, M. (1914). *Mūsu tautības jautājums: domas par Latvijas tagadni un nākotni.* Rīga: Jaunu rakstu apgādiens.
- Zasengofa verpiamojoje ir audziamojoje manufaktūroje (1910, vasario 20). *Rygos garsas*, p. 2.